

Բայց արտասուք դառնապէս
 Ոչ յայն աչաց ցամաքին՝
 Որ յերաշխէպսն Յիսուսի
 Եւ զիւր ըզմեղսն տեսին :
 Բզսիրելոյն բազմառատ
 Յիշեալ առ ինք շնորհս եւ սէր՝
 Եւ զոր դարձուածս ոխերիմ
 Արշուեսայ նըմին՝ արտասուէր :
 Եւ յայր յայգս այգուն՝ նա զհաւուն
 Բարբառ խօսից մինչ լըսէր ,
 Եւ ուր ծագմանն աւետիս
 Արմին յարտօսը էր հրաւէր :
 Եւ յայր մինչ քարոզ յատենի
 Կայր. Յիսուսի քաղցր անուան ,
 Սեղանաց յոյս եւ խրախոյս ,
 Ուսուհաւատչեայ թողութեան :

Թողութեան . . . վաղ նըմա տըւեալ էր զայդ երկին ,
 Եւ սիրտն ըզգայր յոր թերացեալ ինչ էր սըրտին .
 Եւ ըզպըղծեալն յուրացութիւն անդ ըզըրթունս
 Թէպէտ սըրբեալ իբրեւ դսկի՝ հուր հեծութիւնս ,
 Բայց հառաչմամբ ի դողդոջել ոչ դադարեաց՝
 Սինչ ի խաչին եւս յաթողոյ ոչ դաւանեաց .
 Եւ արտասուք աչացն ի զեղջ ոչ կասեցին
 Սինչեւ զարինն ոչ լացին :

Հ. Խ. Գ.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Մեծն Պետրոս :

Ուսաց տերութիւնը կերպարանա-
 փոխ ընողը մեծն Պետրոս՝ Եւլէքս Սի-
 քայէլովիչ կայսեր որդին էր , և անոր
 մահունէն ետքը թագաւորութեանն
 ալ ժառանգ . վասն զի իր անդրանիկ
 եղբայրը՝ Ֆէոտոր կամ Թէոդորոս վա-
 ղամեռիկ եղեր էր , ու երկրորդն ալ Լ-
 ւան՝ թէ մտքովը և թէ առողջութե-
 ան տկար ըլլալով՝ թագաւորելու իրաւուն-
 քէն զրկուեր էր : Բայց Ստրելցք , որ
 Տաճկաց Ենիշերիններուն նման զօրաց
 խումբ մը կը սեպուէին , Սոփիա իշխա-
 նուհւոյն գրգռութեամբը ոտք ելան ,
 և կ'ուզէին որ Լւան նստի կայսերական

աթոռ . և այն ատեն իրաւամբ յոյս
 ունէր Սոփիա՝ զօրաւոր ազդեցութիւն
 մը բանեցնելու կառավարութեան մէջ :
 Եւ յսպիսի ընտանի երկպառակութիւն
 և քաղաքական կռիւ մը վերցնելու
 նպատակաւ՝ սահմանուեցաւ որ երկու
 եղբարք միաբան թագաւորեն :

Վաճառակ տգիտութեան մը մէջ էր
 այն ատենները Ռուսիա . և Սոփիա
 փառասէր իշխանուհին՝ Պետրոսի վրայ
 իր տղայ հասակէն ուսման և հրահան-
 գուելու սէր տեսնելով՝ ամէն ջանք կ'ը-
 նէր զինքը խափանելու . կը վախէր որ
 չըլլայ թէ ուսման և կրթութեան հետ
 նորասիրութեան փափաքն ալ մտնե-
 լով՝ երկրին հին կառավարութեան ոյ-
 ժը կ'ոտրի : Բայց Պետրոս ոչ անոր
 հրապուրանքէն և ոչ սպառնալիքներէն
 վախցաւ . և կրթութեան բարիքը վայե-

Մեծն Պետրոս .

լողներուն մէջ փափաքելով որ ինքն ըլլայ առջինը, յիսուն հոգւով զինուորական գունդ մը ձեւացուց, օտար հարկւրապետաց իշխանութեան տակ, ու գերմանացի զօրաց զգեստ հագուց անոնց . ինքն ալ մէջերնին մտնելով իբրեւ պարզ և աննշան զինուոր մը, կ'ուզէր որ գլխաւորը առանց իրեն իշխանութեան և աստիճանին նայելու՝ ամէն խստութիւն բանեցընեն վրան, և երբ որ ճշմարիտ արդիւնք մը տեսնեն՝ միայն այն ատեն առաջ քաշեն զինքը : Օչնուորական բարեկարգութիւն խօթելու վախճանը այն էր որ Պետրոս ետեւէ պիտի ըլլար Ստրելցները վերցընելու, որոնք իրենց անկանոն ընթացքովը մեծ արգելք էին տէրութեան յառաջագիւծութեանը : Եւ այն ատենները Պետրոսի միտքը ուրիշ խորհրդով մ'ալ գրաւած էր, որուն գործադրութիւնը անկարելի կ'երևնար . — նաւարանի մը կառուցում մը : Վետի մը մէջ հոլանտացուց հին ու երեսի վրայ ձգուած նաւ մը տեսնելով երիտասարդ իշխանը, մէկէն նոյն ազգէն ճարտարներ կանչեց 'ի Սոսքուա, ու հրամայեց որ Պերեսլաւի լը-

ճին վրայ նախ քանի մը պզտի նաւեր, ետքը չորս աւելի մեծագոյն նաւեր շինեն, որոնցմէ ամէն մէկուն մէջ չորս չորս թնդանօթ դրուին :

Եւ 1696ին մեռնելով, Պետրոս միահեծան տէր եղաւ պետութեանը . և իշխանութեանը առջի տարին Ղզուփի պաշարումը սկսաւ, որուն 1697ին տիրեց : Եւ այն ատենէն կը մտածէր Պետրոս՝ Եւրոպայի այլ և այլ կողմերը ճամբորդութիւն մը ընել, որպէս զի անոնց օրինացը, բարուց և արուեստից տեղեկութիւն ստանայ : 1697ին բոլոր Վերմանիա քաղեկէն ետքը, հոլանտայի Լմսդերտամ քաղաքը անցաւ, անկէց ալ Սարտամ, որ Լմսդերտամէն երկու փարսախ հեռու գեղ մըն է, իր շտեմարաններով ու ամբարանոցներով անուանի : Հրահանգասէր և փութաջան կայսրը՝ իր մեծութեանը նուաստութիւն չսեպեց՝ արքունի զարդերէն մերկանալ, ու գործաւորաց մէջ խառնուելով՝ իբրեւ անոնցմէ մէկը աշխատիլ յոգնիլ, ու իր քրտինքովը արուեստին մէջ յառաջագիւծելու գաղտնեացը խելամուտ ըլլալ : Եւ ի բերան գործաւոր-

ները իրեն ով ըլլալը չգիտնալով, իրենց մէկ արուեստակիցը կը համարէին, ու անանկով կը վարուէին հետը. բայց ետքէն դիպուածով մը իմանալով անոր աստիճանը, ամբողջան. ու կ'ուզէին կայսերական իշխանութեան արժանի մեծարանքով վարուիլ հետը. բայց Պետրոս ամենեւին յանձն չառաւ, և ուզեց որ իրենց առջի վարմունքը ամենեւին չփոխեն: Իր կարգէ դուրս ջանքովը և համբերութեամբ՝ ամենէն աւելի ճարտար գործաւորներէն ու հմուտ նաւաստիներէն մէկը եղաւ Պետրոս: Հոն սորվեցաւ նաև երկրաչափութեան և ուրիշ քանի մը չափաբերական ուսմանց սկզբունքը. ու 1698ին հոլանտայէն ելաւ՝ Լ'նգղիա անցնելու համար:

Լ'նգղիոյ մէջ փառաւոր իջևան մը պատրաստեր էին իրեն. բայց ինքն ուզեց որ իր բնակութիւնը թագաւորին քովը ըլլայ. և ինչպէս 'ի Սարտամ' հոն ալ բոլորովին սորվելու ետևէ եղաւ: Լ'նգղիոյ թագաւորը՝ եւրոպական արուեստով եղած կեղծ նաւական պատերազմի մը տեսարանը տուաւ իրեն. և այնչափ հաճոյ անցաւ Պետրոսի առջև այս բանս, որ Լ'նգղիայէն հեռանալու ատեն՝ այլ և այլ անգղիացի ճարտարներ հետը Ռուսաստան տարաւ, որոնց գլխաւորն էր Լոյ:

Լոյն ատենները Ռուսք կ'աշխատէին՝ մասնաւոր ջրանցքով մը Տոն և Սոլկա գետերը իրարու հետ միացնել. որով իրենց վաճառականութեան մեծ գիւրութիւն կ'ըլլար, ու համարձակ կրնային Սեւ ու Կասպից ծովերը և Պարսկաստան երթալ: Լոյսպիսի մեծ գործ մը առաջ տանելու համար հարկաւոր գիտութիւնը չունենալով, Պետրոս՝ Լ'նգղիացիքը գործածեց: Լոնտրայէն Սեննա անցեր էր Պետրոս, և անկէ ալ միտք ունէր Խաւիա քալելու. բայց իմանալով թէ երկրին մէջ խռովութեան վախ կայ, այս մտածմունքէն ետ կեցաւ:

Սոփիա՝ թէպէտև Պետրոսի հրամանաւ վանքի մը մէջ փակուեր էր, բայց առանձնութեանը տեղէն ալ չէր

դադրեր իր կուսակիցքը յաճախել, և անոնց ձեռքով տէրութեան խաղաղութիւնը տակնուվրայ ընել: Եւ այսրը՝ հազիւ կրցաւ այլ և այլ տանջանքներով, ու անոր համախոհիցը շատերուն գլուխը անձամբ կտրելով՝ քիչ մը հանդարտեցնել զինքը: Սոփիայի օգնական Ստրելցիներէն ալ շատը կամ մահուան դատապարտուեցան և կամ աքսորուեցան 'ի Սիպերիա. և անով այն գունդը որ թէ զՌուսիա և թէ զկայսրը դողացուցեր էր, ասդին անդին ցրուելով՝ բոլորովին ուժէ ընկաւ:

Պետրոս 1699ին «Բոյն Անդրէի կուշուած ասպետութեան կարգը հնարեց, ու այլ և այլ մեծամեծներու բաժնելով, ուզեց այն կերպով անոնց սիրտը իրեն քաշել: Ռուսք ռամկական աւանդութիւն մը ունէին՝ թէ Լստուած սեպտեմբերի մէջ ստեղծած ըլլայ զաշխարհ, ուստի տարեգլուխնին ալ նոյն ամսէն կը սկսէին. բայց Պետրոս համոզեց զիրենք որ ուրիշ ազգաց պէս յունուարէն սկսին, և այս նորոգութեանը յիշատակին համար 1700 դարագլխին՝ փառաւոր յոբելեան հանդէս մը ընել տուաւ, և այն առթիւ ուզեց որ իր հպատակները ոչ միայն իբրև երկրաւոր իշխան ճանչնան զինքը, այլ նաև կրօնից գլուխ: Եւ այն տարին՝ Եհանգ (Շուստոս) թագաւորին խրախուսանօքը և Շուստի Կարողոս ԺԲին տղայ հասակէն սիրտ առած, այս վերջինիս դէմ պատերազմ հրատարակեց: Կուսին սկզբնաւորութիւնը այնչափ յաջող չեղաւ Պետրոսի համար. բայց ինքը՝ ըրած կորուստներովն ալ քաջութենէն չթուլցաւ. «Իտեմ, կ'ըսէր, որ Շուստք պիտի ստիպեն զմեզ երկար ատեն հետերնին պատերազմիլ. բայց վերջապէս՝ զիրենք ընկճելու կերպն ալ իրենցմէ պիտի սորվինք: Պէտք է որ ջանանք մանր մունր պատերազմներով զիրենք տկարացնել», Պետրոսի յոյսը պարապ չեղաւ. երկար ու դժնդակ պատերազմներէ ետքը՝ 1709ին Լուլդավայի առջև փառաւոր յաղթանակ մը ստացաւ: Հոն յայտնի տեսնուեցաւ թէ

Պետրոս հմուտ առաջնորդ և կտրիճ զօրական է . և թշնամեացը իմացուց թէ որչափ իր ձեռքին տակը հրահանգուեր էր Ռուսաց բանակը : Ե ուետ զօրաց մեծ մասը գերի ընկաւ , ու իրենց դիւցազն թագաւորն ալ , Վարդուս ԺԲ , նախ Տաճկաց երկիրը փախստեամբ ապրեցաւ , ու ետքը 'ի Պէնտէր' իբրեւ գերի մը՝ յաղթողին առջև :

Այս յաղթութենէն ետքը՝ Պետրոս արժանի սեպեց ինքզինքը՝ ընդհանուր զօրաց տեղակալի աստիճանը ունենալու : Թշնամեաց կողմէն գերի ընկող զօրավարները իրեն սեղանակից ըրաւ , և ամէն ընտանութիւն ու վայելուչ մեծարանքը կը ցուցնէր . անոնց կենդանութեանը համար գինի կը խմէր , իր պատերազմական արուեստի մէջ ունեցած հմտութեանը վարպետ սեպելով զիրենք : Պետրոս՝ Վարդուս ԺԲ՝ հեռանալը յարմար առիթ սեպելով՝ ի վունիա և ի նկրիա գաւառաց ալ տիրեց , ու Ֆինլանտիոյ մէկ մասը՝ Ռոմերանիայի հետ միացուց : Ինչէ ետքը իր գլխաւոր փոյթն եղաւ Ռեդրպուրկ քաղաքը ծաղկեցընել , որուն հիմունքը 1703^{ին} դրեր էր , ու քիչ ատենէն՝ Լաւրոպայի ընդարձակ ու անուանի քաղաքաց մէկը պիտի ըլլար :

Կը շարունակուի :

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Ճանապարհորդութիւն Պողիկտետի 'ի Հատմ 1 :

ԹՈՒՂԹ Ե .

Տոռները , կահկարասիք , և այլն :

Քանի որ հոս հռոմեկեր եմ՝ իմին առջի , մանաւանդ թէ մի միայն մտածութիւնս այն եղեր է , որ այնպիսի ապահով միջոց մը գտնամ , որով կարենամ դիւրաւ հաղորդել քեզի իմին թուղթերս , ու քուկիններդ ալ դիւրաւ ընդունիլ . որովհետեւ մեր թղթակցութեան նիւթերը սաստիկ զգուշութիւն կը պահանջեն : Հազիւ թէ երբեմն երբեմն կը համարձակէի հոս Յունաստանի ու Իտալիոյ

հիմակուան իրարու հետ ունեցած վերաբերութիւններուն վրայօք հարցընելու . ու այն ծանօթութիւններն որ կ'առնէի՝ աւելի զիս վտանգի մէջ դնելու կը ծառայէին , քան թէ գործադրութեան դիւրութիւն տալու :

Վերջապէս դէպքը իմ փափաքս կատարեց . որով ասկէ ետքը համարձակ կրնամ նամակ գրել քեզի՝ առանց նեղուելու այն ցաւալից մտածութենէն , որն որ միշտ մտքիս գիմացն էր : Այս նամակները , կ'ըսէի ինքիւրենս , որոնց կը վստահիմ իմ ամենէն աւելի քաղցր յիշատակներս , գուցէ անոնց սպասողին ձեռքը չեն հասնիր , ու ինծի հետ կորսուին պիտի այս օտար երկրիս մէջ՝ թէ որ բարերար մը չտանի զանոնք իբրեւ յետին միւթ . թարութիւն ազնիւ հօր մը : Այս բարեկամը գրտայ . և կարծես թէ որպէս զի իմ սրտիս ուրախութիւնը աւելի մեծ ըլլայ , այդ մարդը ինծի հայրենակից է : Աղէն կը կոչուի ինքը , և խել մը տարիէ 'ի վեր հռոմ կը բնակի , ուր մեծ առուտուր կ'ընէ Յունաց արձաններու , անօթներու և ուրիշ ճարտար ձեռակերտներու . որովհետեւ հռովմայեցիք անոնցմով տուներնին զարդարել կ'ուզեն : Իրմէն խրկուած քանի մը մարդիկները միշտ այս բաներուս համար մեր քաղաքները կը պտտին . ու ինչ որ ուզենամ խրկել քեզի՝ ինքը իրեն անուամբը անոնց պիտի յանձնէ , որովհետեւ ես միայն իրեն հետ բան ունիմ : Անգամ մը երբոր հիւպատոսին ու իրեն որդւոյն հետ էի , Աղէն ալ հոս այս տունս եկաւ , ու իրեն ետէն երկու գերի մեծարգի բաներ կը բերէին : Երբոր Ոկտաւիոս ակառ քարէ գեղեցիկ բանուած բաժակ մը զննելու հետ էր , վաճառականը ինծի մօտենալով՝ « Կրնամ արդեօք քեզի որ և իցէ կերպով ծառայութիւն մը ընել , ըսաւ ցած ձայնով : Վերցատքեցի այս խօսքերն որ լսեցի , ու ինքը իմ պատասխան տալէս առաջ միտքս իմացաւ : Եւ ինքը եղաւ որ ինծի հետ ծածուկ խօսելու կերպը գտաւ : Իեռ ինչ ըսեմ : Իսկ ես աւելի իմ փափաքէս ստիպուած՝ քան թէ անոր անդադար աղաչանքներէն , ինքզինքս բոլորովին վստահացայ իրեն , ու իմին թուղթերս իրեն յանձնեցի : Հազիւ թէ այս բանս ըրի , ինծի անանկ մը երեցաւ որ շատ դիւրաւ ինքզինքս անծանօթ մարդու մը յայտնեցի . ու ամը չնալով կը խոստովանիմ որ իրեն ինծի ծառայելու մեծ փոյթը՝ միտքս անարժան կասկածներ ձգեց , որոնք դեռ բոլորովին մտքէս ելած չեն , թէպէտ և կը մտածեմ որ ինքը զիս մատնելովը ամենակին շահ մը չունի : Թէ որ ինքը ստակի սէր ունի , իրեն քուկին անուամբ խոստացած մեծ վարձքս պէտք է որ զինքը որսայ : Թէ որ ազնուական սիրտ մը ունի , ինչպէս որ իրաւամբք կրնամ կարծել , վախնալու բան մը չունիմ : Սակայն ինչ ալ որ ըլլայ , ես ինքզինքս այս պիտի քաղցր թղթակցութեան մը կու տամ , որն որ միայն կրնայ ինծի միւթ թար ըլլալ այս աքսորանացս մէջ , և ուսկից զրկուիլը ինծի անկէց առաջ եկած ամէն վշտերէն ծանրագոյնը կ'ըլլայ :

Ոկտաւիոսի տղուն հետ ունեցած բարեկամութիւնս օրէ օր կ'աւելնայ : Իր ընդունած սքանչելի դաստիարակութեանը պատճառաւ , որն որ այն պիտի ազնիւ պարգև մըն է՝ որ կը ճոխացընէ երիտասարդը հասուն հասակին կատարելութիւններովը , և հասուն հասակին մէջ ալ երիտասարդու-

1 Տես հտ . ԺԳ , երես 110 :